СТАНОВИЩЕ

относно дисертационен труд на тема:
„Характеристики на съня: взаимовръзки със стиловете на привързаност и личностните особености“

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
по професионално направление 3.2. Психология, ДП „Обща психология / Психология на личността“

на Криста Стоянова Пенева, докторант към Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

от доц. д-р Диана Бакалова, Департамент “Психология”, ИИНЧ – БАН

1. Актуалност и значимост на изследвания проблем

Актуалността и научната значимост на темата на дисертационния труд са подходящо аргументирани. Изследването е разположено в пресечната точка на психология на личността, психология на здравето и теория на привързаността, като разглежда съня не само като физиологичен процес, а и като психологически индикатор за личностови особености, емоционална уязвимост, когнитивна организация и стил на привързаност. Тази перспектива е особено ценна, тъй като съчетава класически и съвременни схващания в интегративен модел, а и придава на темата едновременно теоретична дълбочина и приложна стойност.

Въпреки че немалко изследвания по света подкрепят идеята, че сънят и сънуването са свързани както с привързаността, така и с личностовите характеристики, като оригиналност на труда отчитам това, че събира тези три линии в един общ изследователски модел, проверен с адаптирани инструменти в български контекст, в който подобни изследвания са сравнително ограничени.

2. Оценка на структурата, съдържанието и спазването на научния апарат

Трудът се отличава с внушителен обем от 282 страници (изключая приложенията от 20 стр.), логично композиран е и има стандартна за дисертация структура. В първа глава са развити изчерпателно и задълбочено класическите и съвременните теоретични основания по трите основни линии на изследването и са представени множество доказателства от други изследвания за взаимовръзките между изследваните конструкти. Дължината на обзора е обяснима от гледна точка на комплексността на проблематиката, изчерпателността и задълбочеността на изложението, но по-синтезирано представяне на множеството сходни резултати от чужди изследвания в четвърти раздел, както и на историческото развитие на схващанията за съня в първи раздел, не само биха подобрили четивността и фокуса на работата, а и биха отворили пространство за авторско обобщение, което да аргументира предпочитан изследователски подход към съня.

Втора глава представя ясно целите, задачите, хипотезите, метода, вкл. процедурата, извадката, модела на изследването, използвания инструментариум и статистическите анализи, свързани с адаптация и валидизация на използваните инструменти в дисертационната извадка, както и с проверка на изследователските

хипотези. Би следвало хипотезите да са съпроводени с кратка обосновка - препратка към литературния обзор. Положително впечатление прави това, че проведеното кроссекционно изследване включва: достатъчно голяма неклинична извадка (N=435), която позволява междугрупови сравнения по различни признаци и анализ на взаимовръзки; три адаптирани от автора инструменти за изследване на съня, вкл. прецизни и детайлно представени процедури по адаптацията и валидизация; широк набор от статистически анализи - факторни, Т-тестове, дисперсионни, корелационни, регресионни и медиационни. Оценявам високо огромните усилия и стремежа на кандидата към психометрична обосновка на използваните инструменти, както и към статистически издържана интерпретация на резултатите. По-ниската надеждност на някои от скалите е коректно посочена като ограничение на изследването.

В третата глава коректно се обобщават и дискутират резултатите от гледна точка на хипотезите, но отсъства дискусия в светлината на обширния теоретичен обзор. Част от обясненията на резултатите са описани още при представянето им, а не само в параграфа, предназначен за дискусия на резултатите, което създава повтаряемост и увеличава обема ненужно. Коректно и детайлно се описват приносите, ограниченията на изследването и насоките за бъдещи изследвания.

Включен е впечатляващ брой от 329 библиографски източника, както и списък с таблиците и фигурите. Оценявам положително това, че близо 1/3 от източниците са съвременни - от последните 5-10 г. В приложение коректно е представен превода на адаптираните от автора въпросници, както и батерията от използвани в емпиричното изследване инструменти. Логиката на организация и завършеност на труда, съдържателното съответствие и балансираното съотношение между отделни глави/ раздели, са признак за добра изследователска дисциплина и добро владеене на научния апарат.

3. Оценка на научните приноси

Най-общо, приемам представените теоретични, методологични и приложни приноси на дисертационния труд, тъй като считам, че са достатъчно ясно формулирани и отговарят на изискването за оригиналност.

Като теоретичен принос отчитам това, че дисертационният труд предлага интегративна теоретична рамка за разбиране на съня като феномен, свързан не само с физиологични, но и с личностни и релационни фактори. Така се надграждат подходите към съня и се разкрива по-широко психологическо поле за тълкуването му.

Трудът има и съществен методологичен принос чрез адаптация и валидизация на три международно признати инструмента за изследване на съня и нагласите към него в българска неклинична популация. Изграден е и оригинален изследователски модел, който съчетава измерения на привързаност, личностови характеристики и разнообразни параметри на съня. Това създава реална основа за последващи фундаментални и приложни изследвания у нас.

Изследването има и научно-приложна стойност. Установява се, че личностните особености и тревожността като измерение на привързаността са свързани с по-чести негативни сънища и по-висока емоционална реактивност, докато сигурният стил има протективен ефект. Наред с това хипохондрия, психастения, депресия и хистерия се

оказват значими за качеството на съня и нагласите към съня. Резултатите могат да подпомогнат диагностика, психообучение и интервенции при проблеми на съня, тревожност и емоционална регулация, както и да послужат като основа за бъдеща стандартизация на адаптираните инструменти.

4. Оценка на публикациите

По темата на дисертацията са представени 5 публикации, вкл. статии и доклади в рецензирани издания и сборници, както и 4 участия с доклади във научни форуми. Представената справка-декларация удостоверява изпълнение, което надхвърля минималните национални изисквания по чл. 2б от ЗРАСРБ, което свидетелства за висока изследователска активност и мотивация на кандидата по време на докторантурата.

5. Оценка на автореферата

Авторефератът коректно и достатъчно пълно отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд.

6. Критични бележки и въпроси

Дисертационният труд има несъмнени достойнства и завършеност, но като при всеки научен труд, в допълнение към коректно посочените от кандидата ограничения, може да се формулират още някои конструктивни бележки и въпроси, които също биха могли да послужат като полезни насоки за бъдещи изследвания.

1. X1 се отнася до очакване за взаимовръзки, а не за ефект, и следователно за проверката й е достатъчно прилагането на корелационен анализ, без да се налага регресионен анализ. Тъй като кроссекционният дизайн на изследването и използваните статистически методи не доказват каузалност, би било коректно да се избягва терминът „влияние“ и да се използва „взаимовръзка“ или „взаимозависимост“ при корелационен анализ и напр. „(предиктивен) ефект“ при регресионен анализ.

Възникват и следните въпроси:

1. След като стиловете на привързаност в двуосния модел „тревожност – избягване“ се определят като комбинация между двете измерения по какъв критерий и праг (cut-off) е извършено разпределението на изследваните лица по стилове на привързаност (Фигура II-1) и какви са основанията при проверка на X2 и X3 да се анализират измеренията на стила поотделно, а не в комбинация? В тази връзка, доколко при установена значима връзка на характеристиките на съня само с тревожността, но не и с избягването, е основателно изводите за връзката между сигурния стил и съня да не се отнасят и до отхвърлящия стил, който също се характеризира с ниска тревожност?
2. Какви са основанията от литературния обзор за: а/ включване в една обща извадка на участници на възраст от 14-72 г. и как този широк диапазон може да е повлиял върху получените резултати? б/ включване на образование, заетост, професия, доход и наличие на деца като диференциращи социодемографски фактори?

7. Заключение

В обобщение, считам, че дисертационният труд е актуално, комплексно, цялостно, и оригинално научно изследване. Не откривам съществени пропуски или слабости, които да подриват научната стойност на изследването и приносите му. Бележките и

препоръките ми целят единствено да подпомогнат по-нататъшното разгръщане на потенциала на кандидата за бъдеща научноизследователска дейност. Трудът отговаря на всички формални изисквания за докторска дисертация, съгласно ЗРАСРБ и Правилника за неговото прилагане. Изпълнени са минималните национални изисквания по наукометрични показатели. Предвид горното, **давам положителната си оценка за дисертационния труд и предлагам на уважаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на** Криста Стоянова Пенева **в професионално направление 3.2. Психология (ДП „Обща психология/Психология на личността“).**

03.04.2026 г. Изготвил:

София /доц. д-р Диана Бакалова/